

УДК 338.65

Ярова Ю.О.**Артеменко Л.П.**

канд. економ. наук, доцент

Національний технічний університет України «КПІ»

СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

СТРУКТУРА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

THE STRUCTURE OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE IN CRISIS CONDITIONS

У статті розглядається структура економічної безпеки підприємства, визначена сутність економічної безпеки підприємства, класифіковано та проаналізовано існуючі функціональні складові економічної безпеки підприємства. Розглянуто головну мету кожної функціональної складової економічної безпеки підприємства. Проведено огляд теоретичних підходів до визначення поняття соціальної безпеки підприємства різними авторами. Детально розглянуто аспекти функціонування системи економічної безпеки підприємства. Значну увагу приділено інноваційній складовій економічної безпеки підприємства: розглянуто три складові маркетингового забезпечення, завдяки яким здійснюється формування інноваційної політики на підприємстві. Розглянуто термін «інновація» та досліджено, що саме інновації покладено в основу забезпечення інноваційної складової системи економічної безпеки підприємства. Проведено огляд теоретичних підходів до визначення поняття інноваційної безпеки підприємства різними авторами. Визначені завдання, що стоять перед системою забезпечення економічної безпеки підприємства, запропоновані підходи до їх вирішення.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; фінансова складова; соціальна складова; кадрова складова; юридична складова; інноваційна складова.

В статье рассматривается структура экономической безопасности предприятия, определена сущность экономической безопасности предприятия, классифицированы и проанализированы существующие функциональные составляющие экономической безопасности предприятия. Рассмотрено главную цель каждой функциональной составляющей экономической безопасности предприятия. Проведен обзор теоретических подходов к определению понятия социальной безопасности предприятия разными авторами. Подробно рассмотрены аспекты функционирования системы экономической безопасности предприятия. Значительное внимание уделено инновационной составляющей экономической безопасности предприятия: рассмотрены три составляющие маркетингового обеспечения, благодаря которому осуществляется формирование инновационной политики на предприятии. Рассмотрен термин «инновация» и исследовано, что именно инновации положены в основу обеспечения инновационной составляющей системы экономической безопасности предприятия. Проведен обзор теоретических подходов к определению понятия инновационной безопасности предприятия разными авторами. Определены задачи, стоящие перед системой обеспечения экономической безопасности предприятия, предложены подходы к их решению.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия; финансовая составляющая; социальная составляющая; кадровая составляющая; юридическая составляющая; инновационная составляющая.

The structure of economic security of enterprise, certain essence of economic security, is examined in the article, the existent functional constituents of economic security of enterprise are classified and analysed. The primary objective of every functional constituent of economic security of enterprise is considered. The review of the theoretical approaches is conducted near determination of concept of social safety of enterprise by different authors. The aspects of functioning of the system of economic security of enterprise are considered in details. Considerable attention is spared to the innovative constituent of economic security of enterprise: it is considered by three constituents of the marketing providing, due to that forming of innovative politics comes true on an enterprise. The term «innovation» is considered and investigated, that exactly innovations are fixed in basis of providing of the innovative component system of economic security of enterprise. The review of the theoretical approaches is conducted near determination of concept of innovative safety of enterprise by different authors. Set tasks that stand before the system of providing of economic security of enterprise, offered approach to their solution.

Keywords: the economic security of the enterprise; the financial component; the social component; the staff component; the legal component; the innovation component.

Вступ. Необхідність постійного забезпечення економічної безпеки підприємства зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей діяльності. Економічна криза ще більш збільшила різного роду небезпеки і загрози діяльності підприємств [1, с.63].

Аналіз діяльності підприємств показує, що перед ними гостро стоять питання, які пов'язані з фінансовою, виробничою, технологічною, інвестиційною та інформаційною сферами діяльності. На їхню діяльність також впливає макроекономічна нестабільність, структурна незбалансованість, неадекватне державне втручання. Тому підприємство, як первинна ланка національного господарства, для стабілізації фінансового стану, макроекономічного стану країни, повинно значну увагу приділяти своїй економічній безпеці.

Поняттю економічної безпеки підприємства та чинникам впливу на діяльність підприємства приділена увага в працях вітчизняних вчених, таких як: О.І. Барановський, І. О. Бланк, О. І. Захаров, П. Я. Пригунов, В. С. Сідак, М. І. Камлик, В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, Шкарлет С. М. та ін [2 – 7].

Визначення або уточнення сутності та оцінки економічної безпеки різних рівнів економіки набувають особливої актуальності. Про це свідчить значна кількість наукових праць, які присвячені саме цій проблемі. Необхідно зазначити, що погляди більшості вчених щодо цієї проблеми, значно відрізняються, а іноді є протилежними, тобто тривають дискусії відносно концептуальних підходів до визначення сутності категорії «економічна безпека», щодо спектру функціональних складових цієї категорії, складу

оціночних критеріїв, складових економічної безпеки тощо [1, с.63]. Саме тому актуальним на сьогодні залишається вивчення сутності категорії «економічна безпека», її напрямів забезпечення, управління засобами захисту, виявлення спроб та фактів порушень та вживання заходів щодо їх нейтралізації, удосконалення структури економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексне вивчення структури та функціональних складових економічної безпеки підприємства для управління економічною безпекою підприємства в умовах кризи. Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних завдань: визначити структуру, її сутність та складові економічної безпеки підприємства; проаналізувати функціональні складові в забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Методологія. У процесі виконання даної статті було використано сукупність загальних та специфічних наукових методів: порівняльний аналіз для визначення оцінки та критеріїв ефективності управління складовими економічної безпеки підприємства, наукового узагальнення – для формування завдань наукового дослідження, а також теоретичного узагальнення – для визначення теоретичних основ щодо змісту функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Результати дослідження. Економічну безпеку підприємства характеризують якісні та кількісні показники, що залежать від спроможності керівництва підприємства та спеціалістів ефективно уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Розглянемо сучасні визначення поняття «економічна безпека підприємства» різними авторами. Так, наприклад, Грунін О. А. визначає економічну безпеку підприємства як стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає послаблення, запобігання або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику [8]. Олейніков Є. А. – «Стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому» [9].

Економічна безпека підприємств забезпечує виконання вимог національної безпеки. Однак виконання цих вимог можливе при достатній економічній безпеці. Водночас виконання окремих вимог національної безпеки сприяє й економічній безпеці підприємств. Це обумовлено тим, що окремі напрями різних видів безпеки мають подвійне (і навіть більше) призначення, що забезпечує тісні взаємозв'язки між ними. Аналіз сутності цієї проблеми дозволяє на евристичному рівні сформулювати такі основні вимоги до економічної безпеки підприємства:

– економічна безпека країни має бути збалансована з іншими господарськими компонентами так, щоб, забезпечуючи безпеку, не завдавати збитків розвитку країни і добробуту громадян;

– розподіл ресурсів, які виділяються на потреби організації з урахуванням виконання першої вимоги, і фінансово-бюджетна політика держави мають бути ефективними у розумінні досягнення максимально можливого рівня вирішення всієї сукупності завдань щодо забезпечення безпеки країни;

– ритмічність економічного забезпечення організації повинна знаходитися у повній відповідності з бюджетним процесом. Кожний фінансовий рік повинен починатися з раціональним, затвердженим бюджетом. При виконанні бюджету слід гарантувати своєчасне надходження передбачених фінансових засобів.

В результаті дослідження стратегій підприємств-лідерів, порівняння з положеннями загальної теорії систем, принципами забезпечення економічної безпеки та заходами реагування на зміни зовнішнього середовища виявлено, що тип розвитку підприємств визначається видом його безпеки, що відображається в динаміці економічних показників. Кожному типу розвитку властиві специфічні фактори ризику, що зумовлюють особливості системи управління ними. Вибір стратегії розвитку є функцією від параметрів безпеки, що формують межі, в яких підприємство зберігає економічну цілісність в процесі реалізації обраної стратегії з урахуванням нових факторів ризику.

Таблиця 1

Типи розвитку промислових підприємств в контексті видів безпеки складних систем

Тип розвитку підприємства	Основні процеси приросту вартості	Вид безпеки та характерні показники	Характеристика факторів ризику підприємства
Обмежений перспективний розвиток	операційні	Фінансова безпека в короткостроковому періоді (показники ліквідності, платоспроможності)	Ендогенні фактори, визнані помилками при розробці базової конкурентної і функціональної стратегій підприємства
	Операційні	Фінансова безпека в довгостроковому періоді (структура капіталу, джерела формування для забезпечення запасами та витратами)	
Просте відтворення	Інвестиційні	Статична економічна безпека (показники стійкості тренда кінцевих результатів діяльності)	Ендогенні фактори ризику, пов'язані зі зміною внутрішньо фірмових стандартів,

Розширене відтворення	Інвестиційно-адаптаційні	Динамічна економічна безпека (характеристики показників зміни ресурсного потенціалу, економічної доданої вартості, інтегрального рівня безпеки підприємства)	опором персоналу до змін. Екзогенні фактори інвестиційних рішень довгострокового характеру
Інтенсивний розвиток	Адаптаційно-інвестиційні		
Стійкий розвиток	Адаптаційно-інноваційні	Збалансована стійка безпека (параметри економічного потенціалу, частка ринку та конкурентоспроможності підприємства та окремих господарських одиниць)	Екзогенні фактори, обумовлені специфікою інноваційних процесів і довгостроковими рішеннями
Інноваційний розвиток			

Джерело: [розроблено автором]

Ефективність сучасних підприємств визначається стратегіями, спрямованими на активне використання внутрішнього потенціалу для зміни зовнішнього середовища, а не тільки до пристосування. При цьому активна адаптація є процесом, що створює приріст вартості підприємства.

Розглянемо структуру економічної безпеки підприємства як сукупність взаємопов'язаних організаційних, фінансово-економічних та адміністративно-правових складових цілеспрямованого впливу на об'єкт управління, результатом якого має бути керована динаміка, що не допускає затяжних кризових явищ та банкрутства підприємства. Цьому мають сприяти прогнозування і планування діяльності, регулярний моніторинг та аналіз рівня економічної безпеки в поточному та перспективному періоді. В рамках моніторингу та аналізу рівня економічної безпеки підприємства необхідне використання системи показників і критеріїв як єдиної інформаційної бази для прийняття управлінських рішень щодо зміцнення економічної безпеки підприємства.

З метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу із забезпечення високого рівня безпеки основних функціональних складових. Структуру економічної безпеки підприємства можна подати у вигляді, представленому на рисунку.

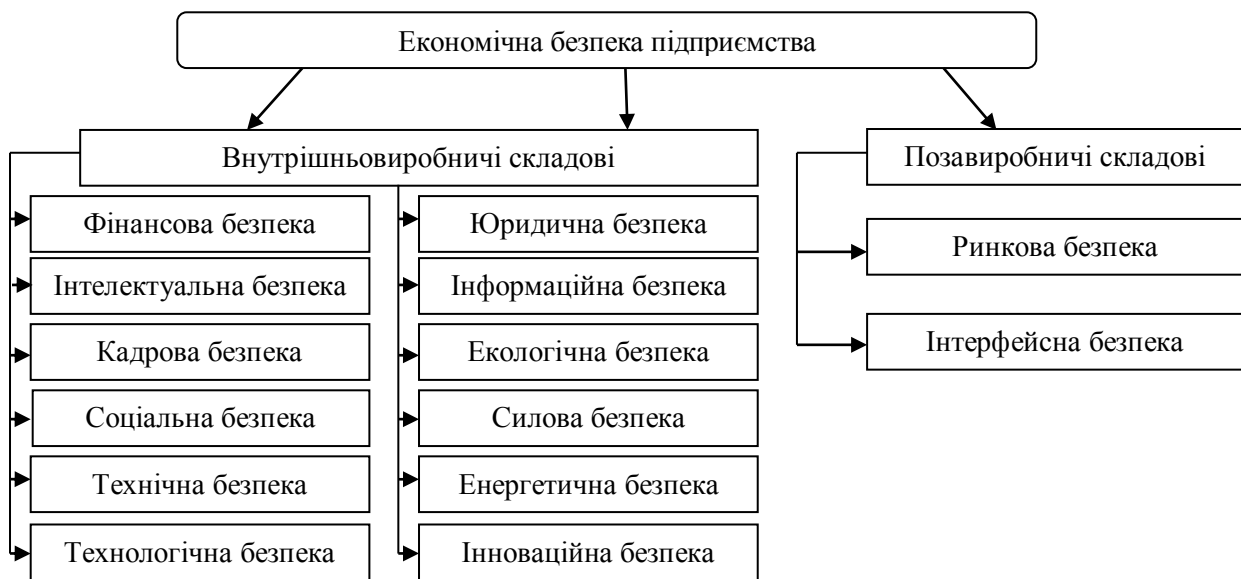

Рисунок. Структура економічної безпеки підприємства
Джерело: [розроблено автором]

Функціональні складові економічної безпеки підприємства – сукупність основних напрямів економічної безпеки підприємства, які за своїм змістом істотно відрізняються один від одного.

Поняттю «фінансова безпека» приділяють увагу такі вчені, як Барановський О. І., Бланк І. О., Горячева К. С., Загорельська Т. Ю., Єрмошенко М. М., Камлик М. І., Копилов В. А., Сідак В. С. та інші [2, 3, 6]. *Фінансова безпека підприємства* – це такий стан підприємства, що характеризується збалансованістю і якістю різних фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовує підприємство, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток фінансової системи [2].

Інтелектуальна складова – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Головна умова забезпечення – здатність протистояти загрозам, за яких підприємство може зазнати суттєвих збитків, зниження темпів свого розвитку й зменшення капіталу [10].

Кадрова складова – наявність високоосвічених та кваліфікованих працівників, управлінського персоналу, відсутність масового відтоку фахівців, високий рівень їх підготовки [10].

Соціальна безпека підприємства має на меті не тільки його розвиток та реалізацію інтересів, а й задоволення матеріальних та нематеріальних потреб працівників. Теоретичні підходи до визначення поняття соціальної безпеки

підприємства представлені у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Теоретичні підходи до визначення поняття «соціальна безпека підприємства»

Автор	Визначення поняття	Ознака (характеристика)
Лугова В. М., Голубєва Т. В. [11, с. 70]	Створення системи взаємовигідних партнерських відносин між персоналом та керівництвом підприємства, що забезпечується задоволенням матеріальних та нематеріальних потреб працівників та реалізацією інтересів підприємства.	- взаємовигідні відносини на рівні підприємства між персоналом та керівництвом; - задоволення матеріальних та нематеріальних потреб працівників.
Омельчук С. С. [12, с. 208]	Полягає в забезпеченні прожиткового мінімуму працівникам підприємства, росту заробітної плати, системи мотивації й оплати праці за кінцевими результатами роботи, відповідності заробітної плати кваліфікації працівників.	- забезпечення прожиткового мінімуму працівника; - підтримка темпів зростання заробітної плати; - відповідність системи оплати і мотивації кінцевим результатам діяльності підприємства.
Безбожний В. Л. [13, с. 29]	Стан захищеності підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, який досягається шляхом гармонізації та взаємоузгодження його інтересів відповідно до інтересів суб'єктів внутрішнього й зовнішнього середовища в часі та просторі.	- захищеність підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз; - гармонізація та взаємоузгодження інтересів підприємства та інтересів працюючих.
Іляш О. І. [14, с. 58]	Стан взаємозв'язку людських, корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне використання персоналу для стабільного його функціонування та динамічного соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним загрозам.	- взаємозв'язок людських корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей; - ефективне використання персоналу і його стабільне функціонування; - динамічний соціальний розвиток; - захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Технічна складова – наявність високого технічного рівня виробництва: своєчасне виявлення загроз (стихійне лихо, пожежа, несанкціонований доступ на територію підприємства), виявлення протиправних дій з боку самих співробітників тощо [15].

Технологічна складова – високий технологічний рівень виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність товарів і послуг та підприємства в цілому.

З точки зору науковця А. Штангрета, технологічна безпека підприємства повинна характеризуватися такими ознаками: якість і відповідність технологічного процесу виробництва та основного капіталу потребам ринку; захищеність технологічної сфери від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз; здатність технологічної сфери забезпечувати високу конкурентоспроможність [16].

Юридична складова – усебічне правове забезпечення діяльності підприємства, дотримання чинного законодавства, правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства [6].

Інформаційна складова – ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства, забезпечення захисту інформації, досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи усіх підрозділів [17].

Екологічна складова – дотримання чинних екологічних норм, мінімізація втрат від забруднення довкілля та руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан довкілля [17].

Силова складова – забезпечення фізичної та моральної безпеки персоналу підприємства, його капіталу і майна, комерційних інтересів [18].

Енергетична складова – захищеність енергетичного потенціалу підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує його стабільний розвиток відповідно до статутних завдань. Зовнішні загрози: брак зовнішніх і внутрішніх інвестицій (підвищення цін на енергоносії, слабка платоспроможність). Внутрішні загрози: неефективна організація виробничого процесу, недостатньо кваліфіковані працівники, високий ступінь спрацьованості основних засобів [19, с. 47].

В структурі економічної безпеки особливе місце займає *інноваційна складова*. На думку Краснощоквої Ю. В., в інноваційній безпеці вирішальною умовою вважається дотримання та реалізація інтересів підприємства, а така безпека безпосередньо спрямована на формування необхідних і достатніх умов для збільшення можливостей створення та використання інновацій з метою розроблення та впровадження конкурентоспроможності продукції й технологій на рівні світових стандартів [20, с. 177]. Поряд з цим Максимова Т.С., Філімонова О.В., Лиштван К.В. [21, с. 181] під інноваційною безпекою підприємства розуміють послідовну, заплановану, цілеспрямовану, комплексну діяльність підприємства щодо зміни кожного з елементів бізнесу певного підприємства, викликану попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління, продукцією, що випускається, джерела сировини й матеріалів, ринки збуту.

Висновки. Наукова новизна полягає в розкритті залежності між типом розвитку підприємств і видом його безпеки, що відображається в динаміці економічних показників, в удосконаленні структури економічної безпеки підприємства в умовах кризи на основі виділення фінансової, інтелектуальної, кадрової, соціальної, технічної, технологічної, юридичної, інформаційної, екологічної, силової, енергетичної, інноваційної. Проведений аналіз комплексного вивчення структури показує, що для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємство має забезпечувати структурну рівновагу основних функціональних складових.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що структура економічної безпеки підприємства виражається забезпеченістю підприємства якісними ресурсами, їх оптимальними запасами з урахуванням можливих ризиків господарської діяльності. При цьому всі ресурси повинні бути ефективно задіяні в рентабельне виробництво для забезпечення отримання прибутку та підтримки ліквідності підприємства. Це дозволить витримати цільові установки розвитку підприємства з точки зору економічної безпеки.

Надійна економічна безпека підприємства можлива лише за комплексного і системного підходу, що дозволяє забезпечити стратегічний розвиток підприємства, розробити тактичні та оперативні дії для мінімізації наслідків кризи та негативного впливу загроз. Перспективою подальших досліджень є вдосконалення структури економічної безпеки підприємств за видами діяльності, розробка підходів до оцінювання рівня та оптимальної структури економічної безпеки підприємства.

Література:

1. Череп А. В., Лубенець І. О. Концептуальні засади економічної безпеки підприємств: Вісник Запорізького національного університету №1 (5) – Запорізький національний університет, Україна – 2010 – С. 63–66. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010-PDF/062-66.pdf
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). – К.: Національний торговельно-економічний університет. – 2004. – 759 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К.: Ника-центр, Эльг. – 2004. – 784 с.
4. Захаров О. І., Пригунов П. Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: Навч. посібник. – К., 2008. – 257 с.
5. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія / Кириченко О. А., Сідак В. С. та ін. – К.: Університет «Крок». – 2008. – 403 с.
6. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
7. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: Монографія. – К.: Книжкове вид-во НАУ. – 2007. – 436 с.
8. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
9. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности. – М. – 1997. – 233 с.
10. Дробний Б. М. Кадрова та інтелектуальна безпека підприємства // Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/43_DWS_2015/Economics/10_203131.doc.htm
11. Лугова В. М. Соціальна безпека як ключова підсистема безпеки підприємства / В. М. Лугова, Т. В. Голубева // Бізнесінформ. Економіка – 2011. – № 10 – С. 69 – 72.
12. Омельчук С. С. Визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» та його складових / С. С. Омелянчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 6. Т.1. – С. 206 – 210.
13. Безбожний В. Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / В. Л. Безбожний // СХУ ім. В. Даля МОН України. – Луганськ, 2009. – 20 с.

14. Іляш О. І. Наукові передумови ідентифікації категорії «соціальна безпека регіону» / О.І Іляш // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки – Сер. «Регіональна економіка». – 2010. – Вип. 7 (27). Ч. 3. – С. 37 – 62.
15. Технічна безпека на підприємстві: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://informsvit.com.ua/news/nid438.html>
16. Штангрет А. М. Ключові загрози забезпечення техніко-технологічної безпеки на підприємствах видавничо-поліграфічної галузі України / А. М. Штангрет, О. М. Петрашова // Екон. вісн. ун-ту [Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди]. – 2011. – № 16/2. – С. 142–146.
17. Економіка підприємства. Підручник / За ред. А. В. Шегди, – К.: Знання, 2010 – 614 с.
18. Характеристика економічної безпеки підприємства в ситуаційному менеджменту: сутність, принципи організації та ключові завдання – Ситуаційний менеджмент: [Електронний ресурс] // Навчальні матеріали онлайн – Режим доступу: http://pidruchniki.com/11510513/menedzhment/harakteristika_ekonomichnoyi_bezpeki_pidp_riyemstva_situatsiynomu_menedzhmentu_sutnist_printsipi
19. Методичні підходи до оцінки енергетичної безпеки підприємства // Забезпечення енергетичної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2003. – 264 с.
20. Краснощокіна Ю. В. Інноваційна безпека підприємства як запорука конкурентоспроможності в умовах інтеграції: [Електронний ресурс] / Ю. В. Краснощокіна // Управління розвитком. – 2011. – № 4 (101) – С. 177–178. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_4/u1104kr4.pdf.
21. Максимов Т. С. Формування інноваційної політики підприємства / О. В. Філімонова, К. В. Лиштван // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2 (20) – С. 181–183.